



ВЛАСОВ

Володимир Іванович,

д-р екон. наук, д-р с.-г. наук,
головний науковий співробітник
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ)

**АКАДЕМІК НАН УКРАЇНИ О.Г. БІЛОРУС – ЗАСНОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ГЛОБАЛІСТИКИ**

У статті розглянуто наукові погляди академіка НАН України О.Г. Білоруса у сфері розвитку процесів глобалізації та формування нової меганауки – глобалістики.

В статье рассмотрены научные взгляды академика НАН Украины О.Г. Белоруса в сфере развития процессов глобализации и формирования новой меганауки – глобалистики.

In the article scientific views of academician NAS of Ukraine O.H. Bilorus in the sphere of development of global processes and forming of megascience – globalistika.

Зазначимо, що оцінка результатів досліджень О.Г.Білоруса здійснена на основі аналізу декількох як одноосібних монографій так і розділів, які написані ним у колективних монографіях. Заснувавши і очоливши у системі НАН України Інститут світової економіки і міжнародних відносин (1990 р.), після повернення із закордонного відрядження (Надзвичайний і Повноважний посол України в США) у 1998 році О.Г. Білорус став ініціатором комплексного дослідження і керівником колективу авторів, що підготували першу в Україні ґрунтовну монографію з проблем глобалізації „Глобальні трансформації і стратегії розвитку” (1998, 2000) [1].

Практика економічного розвитку світу привела дослідника до ідеї щодо потреби формування нової наукової парадигми розвитку світової економіки і тому глобальна економіка повинна досліджуватися як цілісна система.

„По-перше, при такому підході є можливість виявити нові найзагальніші закономірності універсального характеру, що відображає генезис і структуру

світового господарства, особливості його функціонування як цілісної системи на основі широкої взаємодії ендогенних та екзогенних факторів.

По-друге, необхідно через призму глобальної економіки дослідити нові форми прояву цих закономірностей в окремих національних та інтернаціональних складових світового господарства, що дасть можливість підійти до визначення предмету, об'єкту і методу економічної глобалістики.

По-третє, під час вивчення глобальної економічної динаміки слід виходити з того, що вся сукупність світогосподарських зв'язків є невіддільною від свого матеріального субстрату – продуктивних сил, розвиток яких визначається умовами сучасної науково-технічної революції.

По-четверте, дослідження глобальних світогосподарських зв'язків потрібно орієнтувати на розробку і створення відповідних механізмів регулювання як на національному, так і на інтернаціональному рівнях.

По-п'яте, у дослідженні ієрархічної структури глобальної економічної системи потрібно спиратись на глибинну базову субстанцію цієї системи. На рівні робочої гіпотези такою субстанцією є відносини власності на засоби й умови виробництва. Тут центральною є проблема взаємозв'язку і співвідношення різних форм власності. До розпаду соціалістичного табору приватна, колективна і суспільна (державна) власність у світовому контексті розглядались у конфронтаційному плані. Історичний досвід показав, що абсолютизація будь-якої з форм власності призводить до тяжких соціально-економічних наслідків, кризових явищ і неконкурентоспроможності відповідної економічної системи. Практика показує, що в умовах розвинутого індустріального, особливо під час переходу до постіндустріального суспільства, прискорюється об'єктивна еволюція відносин власності у напрямі їх конвергенції, зближення різних форм на основі загального процесу глобальної соціалізації продуктивних сил і виробничих відносин.

По-шосте, на формування глобальної економіки та її структури зростаючий вплив чинять фактори узгодження національних і міжнародних транснаціональних інтересів макро- і мікроекономічного рівня. Їх модифікація і

перегрупування під впливом глобальних факторів формують нові рушійні сили трансформації і розвитку національних економічних систем.

По-сьоме, новітньою глобальною проблемою є проблема адаптації до глобальних економічних процесів країн з різними за кількісними і якісними параметрами національними економіками. Радикальна метаморфоза постіндустріального характеру стосується лише найрозвиненіших країн з реальними виробничими системами, базованими на біотехнотронних продуктивних силах. І хоча біотехнотронні продуктивні сили поступово глобалізуються, навіть країни, які вважаються розвинутими з точки зору постіндустріальної біотехнотронної виробничої цивілізації мають проблеми. Гостро постає проблема недискримінаційної консолідації національних економік різного рівня розвитку з метою системної міжнародної універсалізації, забезпечення економічної рівноваги, збалансованого розвитку, формування раціональних макро- і мікроекономічних пропорцій глобального рівня. Йдеться про формування глобальної відтворювальної системи на відміну від регіональних і національних відтворювальних систем” [1, с. 177–178].

У цілому оцінка сучасного розвитку економічного простору світу дозволила авторам монографії стверджувати „про дію об’єктивного **закону глобалізації продуктивних сил і виробничих відносин**” (виділено нами – В.В.) [1, с. 178].

У цілому на той час дослідження О.Г. Білоруса дозволили йому розробити нові, оригінальні концепції генезису та еволюції глобальних економічних трансформацій, розкрити закономірності глобалізації економіки, обґрунтувати ряд нових положень теорії глобалізації національної і світової економіки, глобальної інтеграції на постіндустріальному етапі розвитку, оцінити кількісні та якісні наслідки структурно-системної трансформації світової економіки в умовах переходу від індустріальної до технотронно-інформаційної глобальної економіки, встановити зв'язок і взаємозалежність між процесами глобалізації економіки і трансформацією структури суспільної праці, виробництва і капіталу, власності, вартості та інших категорій, розкрити нові закономірності

системних трансформацій механізмів суспільного відтворення, економічного зростання і розвитку [1, с. 381–382].

Важливим напрямом досліджень О.Г. Білоруса завжди було положення України в новому глобалізованому ноосферному світі. Тому у 2001 році він опублікував монографію „Глобалізація і національна стратегія України”, в передмові до якої чітко зазначив, що „Національна стратегія розвитку, базована на **традиційному індустріальному характері розвитку**, стає не тільки неприйнятною, але навіть надзвичайно небезпечною” [2].

При цьому, на його думку, треба відмовитися від застарілої стратегії „наздогнати – перегнати”, а спиратися на **власні технологічні прориви глобального масштабу** і характеру, що **базуються на глобальному „замовленні” і глобальному попиті** [2, с. 11–13].

Розробляючи положення національної стратегії України в глобалізованому світі, О.Г. Білорус насамперед зазначив: світовий досвід другої половини ХХ століття показує, що ніякі певні специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ні відмінити, ні відкласти невмолиму дію „**об’єктивних законів глобального розвитку**”. Країни, які виявляться неспроможними зайняти місце в експресі світової глобалізації, неминуче опиняться під його колесами. Таким є закон сучасного розвитку – *закон глобалізації* (виділено нами – В.В.) [2, с. 29–30].

При цьому О.Г. Білорус окреслив нові закономірності ХХІ століття, що діють в умовах нової розстановки основних геостратегічних і геополітичних сил світу, намаганнях досягнення єдності світового простору:

- 1. Колосальне зростання масштабів глобалізації;**
- 2. Стрімке прискорення процесів глобалізації;**
- 3. Поглиблення глобальної інтеграції** [2, с. 31].

Розвиток комунікативних технологій, перш за все Інтернету, привів О.Г. Білоруса до висновку, що протягом 2001-2025 років поетапно буде запроваджено нову ідеологію і нову форму соціальної організації – **глобальний і транснаціональний корпоративізм**, який стане новою ідеологією світового

розвитку. Поки що глобальний корпоративізм великої сімки внаслідок його обмеженості та егоцентричності дозволяє цим країнам піднятися на новий рівень бачення світу, розробити і солідарно реалізувати **глобальну стратегію взаємодопомоги і кооперації** [2, с. 33–34].

Намагаючись знайти місце України в глобальному світовому просторі як суверенної, економічно потужної держави, О.Г.Білорус сформулював:

1. Принципи національної ідеї як систему цінностей, що є об'єднуючим феноменом суспільної свідомості, який ґрунтується на почуттях гордості від належності до народу, вболівання за його долю і добробут;

2. Національні інтереси як рушійну силу діяльності та об'єднання зусиль нації на реалізацію національної ідеї і захист її стійких цінностей і загальних потреб, що склалися в загальнонаціональній свідомості та базуються на почуттях національної приналежності, єдності, свідомості і духовності, гордості, добробуту, безпеки і перспективи;

3. Систему національних інтересів України;

4. Концепцію національних інтересів, як систему загальнонародних орієнтирів, вписаних у науковий аналіз сучасних і очікуваних процесів, що відбуваються у світі та у країні, з визначенням конкретних і найбільш бажаних цілей розвитку країни на чітко виражений період;

5. Стратегію національної безпеки України як двоетапну систему реалізації національних інтересів, коли перший етап – антикризовий – це *національна стратегія економічного і соціального розвитку*, а другий – *національна стратегія соціально-економічного зростання*;

6. Основні засади суспільства добробуту і справедливості соціально відповідальної держави, гармонізації і розвитку суспільства, економіки і біосфери, пріоритетності розвитку інтелектуальних стратегій і технологій, глобальної орієнтації і загальноєвропейської інтеграції, при створенні сучасної ефективної економічної системи, формуванні національного ринку і національного капіталу, побудові в Україні громадянського суспільства, дебіюрократизації державного управління і подолання державної корупції,

проведенні справедливої національно-культурної політики, піднесенні духовності нації, ефективної охорони здоров'я народу, забезпеченні високого рівня обороноздатності України [2, с. 80–112].

Розвиваючи положення щодо глобалізації, які були викладені в монографії „Глобальні трансформації і стратегії розвитку”, О.Г. Білорус очолив колектив авторів, підготувавши фундаментальне дослідження з питань глобалізації та безпеки розвитку [3]. В ній він чітко зазначив, що на зламі ХХ–ХХІ століть світове співтовариство переходить до нової ери – ери глобалізації розвитку.

Більше того, О.Г. Білорус сформулював головну тезу цієї монографії: „ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ані відмінити, ані відкласти невмолиму дію **об’єктивних законів глобалізації розвитку**”[3, с. 12], вважаючи, що глобалізація світового розвитку не є чимось таким, що впало на голову людства з неба і що історично світ глобалізується та інтегрується в процесі всього періоду його розвитку.

Друга головна, на нашу думку, теза О.Г. Білоруса полягає в тому, що *переможців глобалізації не повинно бути і об’єктивно бути не може, тому що глобалізація – це спільна доля людства* (виділено нами – В.В.) [3, с. 12].

Якщо фактор економічного зростання, особливо його прискорення за часом, давно відомий, то на додаток до нього О.Г. Білорус вводить нове поняття – *ментальне протистояння або ментальні війни* (виділено нами – В.В.) як феномен цивілізації, що виник на основі розвитку засобів масової комунікації й вдосконалення технологій психологічного впливу на індивідуальну і масову свідомість, при базуванні феномену ментальної агресії на розумінні того, що в основі будь-якої людської діяльності знаходиться певна психокультура, яка при застосуванні спеціальних психотехнологій може змінити самоідентифікацію великих груп людей і включити їх у психокультуру агресора [3, с. 76].

При дослідженні геополітичного статусу України та пріоритетів її зовнішньої політики, О.Г. Білорус проаналізував спочатку геополітичну стратегію Росії та Заходу відносно України, а потім сформулював основні

геополітичні пріоритети нашої країни після 2000 р.: виживання України як суверенної незалежної держави; повернення України в європейський цивілізаційний простір; пріоритетна орієнтація на інтеграцію з Європейським Союзом; укріплення стратегічного партнерства з США та зв'язків з країнами Західної Європи; підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з Росією; укріплення і консолідація особливих відносин з Польщею, країнами Балтії та іншими важливими сусідами; активна участь у створенні європейських та євразійських „транспортних коридорів” тощо [3, с. 243–263].

Зазначимо, що більшість цих напрямів нині активно задіяні у зовнішній політичній та економічній стратегії і тактиці керівництва нашої держави.

У межах оцінки феномену інформатизації світового розвитку, вважаючи її надзвичайну важливість, О.Г. Білорус запропонував створити міждержавну науково-методологічну лабораторію для розробки концепції з проблем інформатизації та використання інформаційного ресурсу, а також розробити програму світового значення „ЛЮДИНА, ЕКОСФЕРА та ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СВІТУ” [3, с. 608–620].

Крім того, враховуючи важливість зовнішньоекономічної діяльності і базуючись на тому, що саме **національне господарство повинно пристосовуватися до світового економічного порядку**, він сформулював ієрархію комплексу факторів ефективності зовнішньоекономічної діяльності:

1. **Зовнішньополітичний**, що засвідчує суверенну державність і забезпечує міжнародну правоздатність держав як суб'єктів міжнародних відносин;

2. **Внутрішньополітичний** як стратегічний напрям соціального та економічного розвитку форм державного самоуправління;

3. **Соціально-психологічний** як критерій оцінки стану фізичного і психічного здоров'я людей, їх настрою, спрямованості інтересів, рівня побутового життя тощо;

4. **Управлінсько-правовий**, що відображає ступінь законодавчо-

нормативного забезпечення процесу;

5. **Ресурсно-сировинний** за рахунок експорту матеріально-енергетичних ресурсів в їх сировинному та напівсировинному стані;

6. **Економіко-екологічний фактор**, який формується тільки останні десятиліття;

7. **Науково-технологічний**, що відтворює глибинні резерви і структуру національної економіки, її матеріальної бази, здатність до інвестицій у сфері технологічної та інвестиційної політики, дієвість і рівень управлінських систем;

8. **Інформаційно-методологічний** відображає стан забезпечення інформаційними ресурсами [3, с. 625–639].

Однією з найбільш вагомих робіт О.Г. Білоруса є монографія „Экономическая система глобализма”, в якій автор розкрив широке коло сучасного етапу глобалізації. Слід зазначити, що головними в цьому дослідженні були два поняття – глобалістика і глобалізм [4].

Стрижнем монографії став висновок О.Г. Білоруса, що глобалізація світового розвитку народжує феномен **глобалізму**, як системи абсолютної економічної й політичної влади нових глобальних монополістичних корпорацій, які вийшли з-під контролю націй-держав свого походження і базування, маневруючи фінансовим капіталом, обертаючи його на світовому ринку зі „швидкістю світла” і, відмовляючись сплачувати податки, посилюють експлуатацію багатьох країн і регіонів, у тому числі своїх країн і народів [4, с. 21].

Розвиваючи цю тезу, О.Г. Білорус, зазначив, що у світі виник **новий глобальний імперіалізм**, який він називає *корпоративним або економічним імперіалізмом* (виділено нами – В.В.). Більше того, на його думку, глобалізм – це **імперіалізм нової сучасної ери розвитку людства** з новими політичними і соціально-економічними якостями [4, с. 85–96].

Торкаючись еволюції сучасного економічного глобалізму, О.Г. Білорус зазначив, що глобалізація як вища стадія інтернаціональної економіки, політики, екології і соціального життя дозволяє вести мову щодо існування

об'єктивніючого **закону інтеграції світової економіки** при тотальній корпоратизації світу, що підсилює глобальний державний корпоративний економічний імперіалізм [4, с. 102–110].

Водночас, на думку О.Г. Білоруса, при формуванні нової постеконімічної спільноти головними механізмами її інтеграції є інтелектуальне кооперування людей-творців, які не залежать від економічно обмежених ресурсів, оскільки продукти інтелектуальної діяльності невичерпні, а інтелектуальна власність робить власника інтелекту економічно незалежним. Тому, вважає О.Г. Білорус, головними механізмами інтеграції майбутньої спільноти стануть механізми **соціальної інтеграції**, а нинішню епоху можна вважати початковим періодом **глобальної соціальної трансформації**, яка продовжиться, можливо, кілька століть [4, с. 124].

При цьому автор ввів нове поняття „**технологічний імперіалізм**”.

Оцінюючи розпад СРСР і соціалістичного табору кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття, О.Г. Білорус зазначив, що цим завершилася повна глобалізація геоeкономіки і геополітики країн Заходу і почався процес формування системи глобалізму і глобальної економіки, реалізація якої дала такі макроекономічні результати:

1. Тотальна приватизація економічних структур і лібералізація в країнах колишнього соцтабору відкрили нові ринки і цілі галузі, раніше недоступні міжнародним корпораціям;

2. Прискорилося глобалізація фінансового сектору економіки з формуванням **системи глобальної спекуляції грішми**;

3. Концентрація корпораціями в своїх руках нових високих технологій та інвестицій, підсиливши розвиток інформаційної економіки;

4. Сформувалася система глобальної комерціалізації з посиленням глобальної монополізації не тільки виробництва, а й економіки галузевих секторів і регіонів при надбанні конкуренцією принципово нового монопольного характеру;

5. Уніфікація економічних систем зробила окремі регіональні ринки і

національні економіки більш залежними від силових центрів глобалізму і більш взаємозв'язаними;

6. Підсилюються регіональні інтеграційні процеси, що призвело до серйозних змін у територіальній структурі прямих і портфельних інвестицій;

7. Дослідження технічної революції (глобальні комунікації) і нові можливості інформаційної економіки дозволили глобальним корпораціям перенести відповідні виробництва в країни з дешевою робочою силою.

При цьому, за оцінкою О.Г. Білоруса, глобалізована економіка дає можливість територіального перерозподілу промисловості, фінансової та інформаційної сфер, а ТНК перетворилися у специфічні **головні стратегічні суб'єкти - локомотиви глобалізації** при фактичному виникненні конкуренції між двома **системами глобального управління** – політико-економічної і підприємницької. Більше того, О.Г. Білорус вважає, що замість державного і регіонально-інтегрованого менеджменту (ЄС) запроваджується **система глобального корпоративного менеджменту**. Разом із тим, на його думку, змагання цих двох систем управління глобальною економікою і глобальною спільнотою неминуче призведе до створення третьої компромісної системи, в яку об'єднуються провідні держави-глобалізатори і глобальні корпорації, – **системи корпоративно-державного глобалізму**, що за сутністю буде імперіалістичною, спрямованою на експансію і гегемонію проти слабких націй-держав [4, с. 182–185].

Зазначимо також, що О.Г. Білорус ввів нове поняття **„економічний тероризм глобальних корпорацій”**, подолання якого стало важливою проблемою як бідних, так і багатих держав.

В цілому, за визначенням О.Г. Білоруса, глобалізація – це об'єктивний, багатомірний процес якісних змін у різних сферах громадського життя, який визначає пріоритетні тенденції сучасного розвитку і суттєво впливає на розробку національних і міжнародних стратегій розвитку, це загальна модель розвитку виробництва, створення технологій, управління, соціальних структур, політичної організації, культури і цінностей, процес, що веде до підсилення

наднаціональних установ і в кінці кінців – до **єдиної глобальної спільноти**.

Разом із тим, глобалізація та її породження глобалізм як симбіоз глобальних мегакорпорацій, міжнародних установ і країн-глобалізаторів не є результатом конфліктів між країнами або глобальною конкуренцією, а є все більше і більше зростаючою владою мегакорпорацій над державами-націями і країнами.

Зазначаючи у новій монографії [5], що **вся силова система глобалізму об'єктивно має допустимі межі**, О.Г. Білорус окреслює нові чинники та зрушення в структурі глобалізаційних процесів, що здатні вплинути на характер глобалізації та породжену нею систему глобалізму, що формуються у трьох площинах:

1. „Постіндустріально-інформаційна глобальна економіка;
2. Азійська економічна глобалізація як альтернатива євроатлантичній глобалізації „золотого мільярда”;
3. Наука, освіта та індустрія інформації як основа нової сфери глобальної всезагальної праці та інтелектуалізації розвитку в напрямі „ноосферизації” [5, с. 9].

Новим проривом у дослідженнях процесів глобалізації стала колективна монографія „Глобальний конкурентний простір”, в якій О.Г. Білорус виступив як керівник авторського колективу, науковий редактор і водночас один із головних співавторів [6].

Окресливши генезис та еволюцію процесів глобалізації економіки, закономірності її розвитку, закони, формування економічної системи глобалізму, специфіку, масштаби і динаміку процесів глобалізації в постіндустріальну епоху, рушійні сили системи глобалізму, сучасні соціально-економічні наслідки глобалізації й глобалізму, зростання нерівномірності розвитку країн і регіонів світу, О.Г. Білорус зазначив, що вивчення системи економічного глобалізму та його вплив на процеси трансформації сучасності неможливо без розгляду процесів, які лежать в основі цього явища – процесів економічної глобалізації, які, за його оцінкою, проходили історично трьома

хвилями.

Перша хвиля глобалізаційних процесів з 1870 по 1914 рік була пов'язана з появою нових транспортних технологій, які значно знизили транспортні витрати і призвели до зменшення тарифів. У результаті цих принципових змін відбулися процеси, подібні проявам сучасної глобалізації. Такі, наприклад, як зростання міжнародної торгівлі, міграції робочої сили, потоків фінансового капіталу в менш розвинуті країни. Ця хвиля була перервана Першою світовою війною і, додамо, економічною кризою 30-х років.

Тому друга хвиля розпочалася лише після Другої світової війни з поверненням країн до політики лібералізації, яка в період 1950–1980 рр. була вибірковою як відносно країн, так і відносно товарів, значно підсиливши позиції розвинутих країн при їх спеціалізації на виробництві, а країн, що розвиваються, на сільському господарстві та видобутку сировини. Це, на думку О. Г. Білоруса, було головним наслідком другої хвилі глобалізації.

Нова хвиля розпочалася з 80-х років ХХ століття, відміною якої було те, що світ перестав бути просто сумою відносної цілісності, а переростає у структурну цілісність.

Оцінюючи вплив процесів глобалізації на розвиток світової економіки в цілому та окремих її суб'єктів, О.Г. Білорус виділив чотири головних підходи до оцінки впливу глобалізації, що застосовуються в наукових колах:

1. Спостерігаються в цілому незначні зміни в світовому господарстві, які можливо пояснити розширенням відтворенням капіталістичної економіки як інтернаціональної економіки, а поняття „глобалізація” є помилковим;

2. Протилежною є думка, що влада в сучасному світі переходить від національної держави до транснаціональних корпорацій;

3. Відбуваються фундаментальні зрушення в організації глобальної політекономіки, а глобалізація за своєю суттю відображає кількісні зміни характеру політекономіки сучасного капіталізму, не викликаючи послаблення національної держави;

4. Існують якісні зміни сучасної економічної системи, які проникають у

всі сфери повсякденного життя, і, таким чином, глобалізація, з одного боку, викликає переосмислення відносин між глобальною економікою і національною державою, а з іншої – переоцінку відносин між глобальною економікою, національними і локальними громадянськими спільнотами і наднаціональними організаціями.

Підсилюючи свою головну ідею, що глобалізм уже став реально пануючою соціально-економічною системою світу, О.Г. Білорус сформулював тезу щодо **панування на рівні великих корпорацій специфічного державного „соціалізму”, який базується на державно-бюджетних замовленнях** (виділено нами – В.В.), і який в умовах постіндустріалізму і глобалізму витісняється тотальним глобалізмом [6, с. 35–181]. (

Аналіз розвитку процесів глобалізації дозволив О.Г. Білорусу висловитися, що сучасний глобалізм є специфічною формою політичного та економічного імперіалізму ХХІ століття як симбіоз модерного державного імперіалізму з імперіалізмом глобальних корпорацій і міжнародних організацій [6, с. 205].

При цьому **тотальний корпоративний глобалізм ТНК** нині є реальною загрозою безпечного сталого розвитку для всієї світової спільноти, як один із головних **конфліктів ХХІ століття** як в економічній, так і політичній сферах [6, с. 224–225].

Природно, що поза увагою О.Г. Білоруса не залишилися глобальні стратегії надпотужного політико-економічного об'єднання світу – Європейського Союзу, який є другим після США найвпливовішим гравцем на гео-економіко-політичному просторі нашої планети. Дослідження цих питань були викладені у монографії „Глобальні стратегії Євросоюзу”, підготовленій разом із Ю.М. Мацейком та І.І. Вітер [7].

Спираючись на **об'єктивно діючий закон глобальної інтеграції економіки**, що був сформульований О.Г. Білорусом, автори нинішній інтеграційний цикл світової історії безпосередньо пов'язують з переходом до постіндустріальної, технотронноінформаційної ери та з небаченими за масштабами і впливом глобалізаційними процесами. При цьому, для

останньої чверті ХХ століття характерні нові риси наддержавної, національної інтеграції через: наднаціональні міжнародні організації, глобальні корпорації, міжнародне спільне підприємництво; різні форми міжнародної торгівлі та промислової кооперації; міжнародні інвестиційні проекти, що викликало появу феномену **тотальної глобалізації на засадах ринкового фундаменталізму** [7, с. 13–15].

Разом із тим, оцінюючи сучасні тенденції розвитку і зазираючи наперед, автори вважають, що головними механізмами інтеграції в майбутньому суспільстві стануть механізми **соціальної інтеграції**, а нинішня епоха може вважатися початковим періодом **глобальної соціальної трансформації** [7, с. 18].

У цілому, на його думку, головний принцип сучасної глобальної інтеграції полягає не стільки в максимальній відкритості (країн – В.В.) для міжнародного співтовариства, скільки у здатності нею створити, запропонувати і просунути **глобальний інтегрований продукт, який поєднує в собі комплекс специфічних якостей в обсязі, що його потребує ринок** [7, с. 89].

Чергова тема досліджень у сфері глобалізації присвячена питанням глобального корпоративного і державного аутсорсингу як новому стратегічному механізму економічної глобалізації. Але перш ніж перейти до викладання власне питань глобального конкурентного аутсорсингу, О.Г. Білорус у передмові торкнувся широкого кола своїх досліджень у сфері глобалізації та глобалістики, виділивши в останній кілька головних напрямів: політичний, економічний, соціальний, екологічний, інформаційний із зазначенням неминучого формування нових [8].

Аналіз розвитку процесів глобалізації дозволив О.Г. Білорусу довести, що формування сучасної теорії глобалізації та політекономії глобалізму поєднується з формуванням самої глобальної економіки. Так, коли „старий глобалізм” 80-х років означав лише систему мислення з її „глобальними проблемами сучасності”, то „новий глобалізм” – це вже економічна система, яка розвивається в напрямі нового суспільного ладу при перетворенні глобалізму та глобалізації в ідеологію

та стратегію світового розвитку [8, с. 127].

В цих умовах все більшого значення набуває розвиток глобального аутсорсингу, який успішно використовується країнами-глобалізаторами для експлуатації транзитивних країн, зокрема України при гіпертрофованому обсягу експорту металів, хімікатів і деревини як специфічної форми аутсорсингу і використанні ще однієї специфічної форми глобального євроатлантичного аутсорсингу – паперової доларизації [8, с. 149].

Аналізуючи феномен глобального конкурентного аутсорсингу, автори відстежували сутність, рушійні мотиви, механізм та його значущість.

Розкриваючи поняття аутсорсингу в цілому та його окремих складових, наприклад, спеціалізованої форми – аутсорсинг бізнеспроцесів, автори зазначили, що загалом аутсорсинг є одним із „методів розвитку й оптимізації глобальної бізнес-системи, комбінація низьких доходів та високого рівня освіти населення як головна передумова реалізації цієї стратегії, яка нині є одним із **складових елементів економічної глобалізації, представляючи нову форму глобальної конкуренції**” [8, с. 169].

Крім того, слід, на нашу думку, навести оцінку О.Г. Білорусом характеру і специфіки нинішнього етапу глобалізації, який визначається такими особливими рисами: а) превалювання високорозвинених країн у процесах глобалізації і вирівнювання стану економічних, політичних та соціальних показників у вузькому колі лідерів-глобалізаторів; б) нівелювання відмінностей між державами завдяки модернізації і трансферу методів державного менеджменту; в) удосконалення світових комунікацій і транспорту, формування світових телекомунікацій і мереж електронного зв'язку; г) поширення на все світове співтовариство ідеології споживацького суспільства (консюмеризму).

Водночас він виклав сутність і дію економічної глобалізації та економічного глобалізму:

а) виведення економічних інтересів національних господарських суб'єктів за національно-державні рамки;

- б) вихід національних корпорацій на глобальний ринок, що формується;
- в) перетворення національних корпорацій у ТНК, а потім – у глобальні корпорації;
- г) розширення сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур до рівня глобальних ринків;
- д) неможливість розв'язання більшості економічних і соціальних проблем на обмеженому національному рівні;
- е) дедалі значніша залежність економічної ситуації у більшості країн від ситуації у країнах – лідерах глобалізації;
- є) поширення доларизації національних економік;
- ж) посилення добровільно-примусової координації національних економічних і фінансових стратегій та політик на глобальному рівні (особливо в галузі торгівлі, фінансів, екології, зайнятості, еміграції), зазначивши, що ***економічна глобалізація та економічний глобалізм є специфічною формою економічного імперіалізму провідних країн-глобалізаторів*** (виділено нами – В.В.) [8, с. 240–336].

У черговій монографії, підготовленій колективом відділу глобалістики, геополітики та геоeкономіки Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України за участю і науковою редакцією О.Г. Білоруса, присвяченій глобальній корпоративній системі [9], у передмові зазначено, що тенденція *глобальної інтеграції світової економіки* переросла в *об'єктивно діючий закон глобальної інтеграції економіки* при існуванні неконтрольованих процесів глобалізації, серед яких *диктує ідеології споживацтва*, який призвів до *глобальної кризи надспоживацтва* [9, с.15] і формування *феномену тотальної глобалізації на засадах ринкового фундаменталізму* [9, с. 17].

Торкаючись розуміння інтеграції багатьма дослідниками щодо послідовних її етапів: інтернаціоналізації, універсалізації, регіоналізації та мондіалізації, О.Г. Білорус вважає, що всі вони впливають в процес глобалізації та глобальної інтеграції, а сучасний інтеграційний цикл світової інтеграції він прямо пов'язує з переходом до постіндустріальної, технотронно-

інформаційної ери та з небаченими за масштабами і впливом глобалізаційними процесами, які перетворили економічну інтеграцію у наддержавну, або наднаціональну, що „відбувається в багатьох напрямках: а) через наднаціональні міжнародні організації; б) через глобальні корпорації; в) через змішані державно-корпоративно-наддержавні структури; г) через міжнародне спільне підприємництво, зокрема, у сфері мікро-, малого і середнього бізнесу; д) через різні форми міжнародної торгівлі і промислової кооперації; е) через міжнародні інвестиційні проекти” [9, с. 16–17].

При формуванні та розвитку інтеграційно-відтворювальних циклів у кілька етапів – від встановлення і розвитку прямих виробничих і ділових зв’язків між фірмами різних країн до налагодження глибоких інтеграційних зв’язків, кооперування виробничо-комерційних анклавів і зрощування їх в єдину інтегровану міжнародну економічну структуру, здатну на високому рівні конкуренції виходити на світовий ринок, головним принципом сучасної глобальної інтеграції є не лише максимальна відкритість для міжнародного співробітництва, а й „здатність створити, запропонувати і просунути глобальний інтегрований продукт”[9, с. 22–24].

У наші дні, за оцінкою О.Г. Білоруса, західна цивілізація будує і розвиває *інтеграційні альянси* при формуванні на глобальному полі проблеми **геоекономічної дезінтеграції розвитку**, коли світ розділяється „на окремі геоекономічні зони, які перетворилися на дискримінаційному рівні стосовно до інтегрованого глобального універсуму” [9, с. 24].

О.Г. Білорус у декількох монографіях приділив значну увагу новій меганауці – глобалістиці.

Вважаючи, що глобалізація є історичним явищем і феноменом, об’єктивною закономірністю розвитку людства, О.Г. Білорус висловив тезу що нині формується нова галузь науки – глобалістика, яка є міждисциплінарною.

Якщо до середини 90-х років кожна глобальна проблема вивчалась окремо, то наприкінці 90-х років з’явилися спроби підбити певний підсумок розвитку глобалістики як науки. На думку О.Г. Білоруса, до цих підсумків насамперед

слід віднести дослідження Римського клубу, а в цілому, за його оцінкою, на початок XXI століття в межах глобалістики працюють шість основних наукових шкіл, кожна зі своєю концепцією.

Оцінка цих шкіл дала О.Г. Білорусу можливість дійти висновку, що „сучасна глобалістика не має й очевидно не матиме в близькому майбутньому якоїсь єдиної парадигми”, але останнім часом став помітним **ефект інтерпарадигмальної рефлексії**, що на основі спільного концепту (ноосфери) зв'язує парадигми різних шкіл і це, на думку О.Г. Білоруса, вселяє надію на принципову можливість розробки інтегрованої парадигми глобалістики [3, с. 18–22].

О.Г. Білорус виступає за широке трактування глобалістики як науки, але найбільш універсальними і пріоритетними проблемами глобалістики він вважає глобальні проблеми сталого розвитку та організації управління глобальним розвитком, які були ним розкриті в подальших дослідженнях.

У зазначеній монографії він сформулював основні постулати глобалістики:

світ і людство є єдиним глобальним організмом;

глобалізація світу – це об'єктивне історичне явище і процес, на який можна впливати і керувати об'єднаними, солідарними зусиллями людства;

глобалізація несе в собі нові небачені можливості для розвитку людства і нові небачені загрози його існуванню;

людство повинно солідаризуватись і об'єднатись перед явищем глобальних загроз і для вирішення глобальних проблем;

глобальну кризу людства ще можна перебороти;

глобальну катастрофу людства ще можна відвернути;

глобальні проблеми – це не лише невирішені завдання, а й великі загрози всьому людству;

глобальні інтереси треба ставити вище національних;

глобальна інтеграція – це закономірність розвитку людства;

сучасна людина, як найвища соціальна цінність, набула глобального характеру і стала в центрі процесів глобалізації;

у майбутньому людство навчиться попереджувати виникнення глобальних проблем;

в основу інтегрованих системних парадигм глобалістики може бути покладена концепція ноосфери В.І. Вернадського.

Вважаючи, що в останній третині ХХ століття глобалістика мала, в основному, екологічний характер і трактування як вчення **про глобальні проблеми сучасності**, О.Г. Білорус зазначив, що головним завданням циклу досліджень із глобалістики в системі НАН України, на відміну від зарубіжних досліджень, була **реалізація системного комплексного підходу в глобалістиці** і дослідження глобальних проблем у динаміці світового розвитку з пошуком глобальних і регіональних, міжнародних і національних стратегічних рішень та стратегій вирішення глобальних проблем при висуненні на перше місце не „природних” глобальних проблем, а антропогенних, що виникли в результаті розвитку людства з водночас спробою висунути парадигму глобалістики епохи ноосфери.

Водночас О.Г. Білорус виокремив чотири головні групи концепцій глобалістики: глобального розвитку і безпеки; глобальної рівності та вирівнювання рівнів розвитку „центру” і периферії; ідеї тісного взаємозв’язку соціально-економічних і екологічних процесів розвитку та базування на системному комплексному підході до досліджень і прогнозування процесів глобалізації [3, с. 23–31].

Насамперед О.Г. Білорус зазначив, що нині відбувається інтенсивний процес становлення **глобалістики як науки**, яка вивчає глобальний світ як цілісну систему, що динамічно розвивається. При цьому він виділив п’ять форм глобалістики: політичну, економічну, соціальну, екологічну та інформаційну, приділивши основну увагу політичній та економічній глобалістиці. За його оцінкою, якщо об’єктом політичної глобалістики є глобальний світ як цілісність, що розвивається, то об’єктом економічної глобалістики є глобальна

економіка як цілісна інтегрована система. У свою чергу, предметом першої є дослідження закономірностей і законів політичної глобалізації світу і механізмів її впливу на світовий соціум, тоді як другої – дослідження закономірностей, законів і механізмів дій глобалізму і глобальної економічної системи як єдиного цілого.

При цьому економічна глобалістика, як це розуміє автор, повинна бачити процес глобалізації у вигляді об'єктивного і неминучого процесу прогресивної кооперації та інтеграції, а політична – уявляти процес глобалізації в історичній динаміці як можливий і бажаний результат взаємодії і консолідації цивілізації при головному завданні – розробці концепції діалогу цивілізацій.

Оскільки глобалістика розглядає два типи ресурсу часу – циклічний і лінійний, то О.Г. Білорус, підкреслив, що перший притаманний цивілізаціям Сходу, а другий – цивілізаціям Заходу, який розвиває й удосконалює лише одну модель – модель ліберальної демократії з її прагматизмом та інструментальним відношенням до світу, реалізація якої має екстенсивний характер і веде до стомленості системи та її катастрофи. Тому Західна „надекономізована” цивілізація повинна шукати якісного розвитку в консолідації з такими „духовними” цивілізаціями, як слов'янська, індуїстська та інші.

Більше того, О.Г. Білорус вважає, що поєднання західної техніки з ресурсами території і розвиток західної цивілізації на цій основі призвели до формування (скоріше до початку формування – В.В.) **постлюдської цивілізації**, створеної людиною, в умовах якої техніка може усунути людину як центр прийняття рішень відносно власної долі і перетворити її в раба глобальної технології [4, с. 58–64].

Глобалістика, за оцінкою О.Г. Білоруса, пропонує нову **трискладову модель світу: Біосфера – Людство в цілому – Конкретна країна**. При цьому О.Г. Білорус на основі своїх досліджень сформулював низку наукових рекомендацій глобалістики для досягнення збереження земної цивілізації і переходу до нової якості розвитку:

„стабілізація (не зростання) та обмеження масштабів світової економіки,

енергетики і кількості населення світу;

зміни територіальної, галузевої та організаційної структури економіки світу;

зміни панівної економічної системи світу з тотального капітал-глобалізму на інтегровану систему глобального економічного солідаризму;

запровадження стратегічних механізмів управління світовим розвитком;

запровадження системи фінансових рентних платежів, квот забруднення, санкцій за забруднення, а також міжнародної торгівлі квотами;

поступовий перехід від капітал-глобалізму як тотальної економічної системи, що руйнує біосферу і земну цивілізацію, до нової світової соціально-економічної системи солідарного, ноосферного типу”[8, с. 24–25].

Як фундатор і науковий лідер української наукової школи глобалістики, О.Г. Білорус визначив, що: **„Головна мета сучасних досліджень глобалістики – розкрити природу, закономірності розвитку, негативні наслідки і ризики функціонування вже сформованої системи силового глобалізму та його відмінності від глобалізації як форми глобальної інтеграції, що має природний, об’єктивний характер; довести приреченість глобалізму як нової форми надексплуатації народів та необхідність його заміни на раціональнішу і справедливішу світову суспільну систему, побудовану на ноосферних принципах; проаналізувати основні вектори і характер глобальних зрушень, які простежуються сьогодні, а також спрогнозувати тенденції подібних зсувів до середини ХХІ ст., визначити основні загрози силової глобалізації світу для окремих країн, у тому числі для країн перехідного типу, таких як Україна.”** [9, с. 48–49].

Зазначаючи, що за останні 40 років світ став не лише глобальним, а й **глобально монополізованим** завдяки політиці США, які винайшли **нові системи трансформації, саморозвитку та глобальної експлуатації** і перейшли від експлуатації людини людиною і природи до тотальної експлуатації цілих народів, країн, держав та світу загалом, сформувавши **експлуатацію національних капіталів глобальним капіталом** і створивши

механізм формування штучного попиту, роздування потреб і **надспоживання матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів** у вкрай обмеженому колі країн-гегемонів.

При цьому О.Г. Білорус чітко зазначив, що після кількох сотень циклічних криз капіталізму як **криз перевиробництва** у 2007–2008 рр. у США, розпочалася **глобальна криза надспоживання**. Підкреслимо, що це була перша у світі **криза надспоживання** [9, с. 49].

Оцінюючи тенденції розвитку глобалізованого світу, О.Г. Білорус сформулював свій прогноз деяких можливих змін на наступні 25–30 років (з деякою нашою інтерпретацією):

1. Економічне зростання концентруватиметься переважно в Китаї, Індії, Росії, Бразилії, Малайзії при обмеженні економічно і соціально Заходу і Сходу;
2. Важливим чинником наростання глобальної інтеграції стане **всесвітньо-інтегрована глобальна інформатизація**;
3. Західна ліберальна модель розвитку, очевидно, увійде у стан перманентної кризи;
4. Китай, Індія, Росія, Бразилія та асоційовані з ними країни оберуть один з варіантів модерного **„державно-народного капіталізму”** на базі максимального розвитку **народного підприємництва у формі малого та середнього бізнесу**;
5. Посиляться процеси глобальної інтеграції при встановленні системи солідарного глобального співрозвитку;
6. Китай у наступні 20 років чинитиме на глобальні процеси сильніший вплив, ніж будь-яка країна;
7. Відбуватиметься **безпрецедентний зсув, „глобальне зрушення економічної потужності із Заходу на Схід**;
8. Глобалізація залишиться головною мегатенденцією, визначаючи розвиток світу на все XXI століття;
9. Нової сили набиратиме рух багатьох країн від стратегії необмеженого економічного зростання до реалізації національних, міжнародних і глобальних

стратегій сталого розвитку;

10. Зростатиме інтерес до вирішення проблеми глобального управління;

11. Особливий пріоритет матиме перша глобальна проблема – продовольча. **(Тут слід, на нашу думку, додати зростаючу проблему нестачі водних ресурсів, яка, можливо, через деякий час за важливістю переважатиме продовольчу – В.В.);**

12. Зросте глобальний „відтік мозків”;

13. Посилиться боротьба країн-кредиторів (Китай, Росія, Японія, Індія) проти подальшого нарощування надвисокого рівня державного боргу США;

14. Наростатиме **глобальний соціальний протест** проти майнової і соціальної нерівності;

15. Новий феномен – глобалізація Азії та особливий **азійський глобалізм**;

16. При встановленні азійськими країнами-гігантами своїх промислових стандартів може змінитися на їх користь територіальна структура **глобальної інтелектуальної вартості та глобальної інтелектуальної власності**, що фактично означатиме настання **нової глобальної економічної революції**;

17. На тлі зростання опору у всьому світі глобальній американізації, тотальній доларизації посилиться Європейський глобалізм Євросоюзу;

18. Процес глобалізації стане безупинним, а його наслідки (як позитивні, так і негативні) – незворотними;

19. Взаємодія і протидія всіх напрямів глобалізму при штучному розкручуванні попиту і надспоживання прискорюватимуть настання **нової глобальної цивілізації**”.

Основні висновки, зроблені О.Г. Білорусом на основі аналізу історії, стану і тенденцій розвитку процесів глобалізації, такі:

1. Неминучим є крах системи глобалізму як перехідної трансформаційної системи XXI ст., причиною якого є глобальне надспоживання США;

2. У найближчі 50–60 років з’явиться раціональна світова соціальна система, що, очевидно, поєднає глобальний солідаризм і ноосферизм;

3. На новому трансформаційному етапі розвитку починають діяти нові

економічні закони: глобальної інтеграції виробництва, глобальної соціалізації економіки, прискорення цивілізаційного зсуву;

4. Глобалізація соціально-економічного розвитку має двоїстий характер і дві форми виявлення – глобальної інтеграції, що має природний, об'єктивний характер, і штучний, силовий характер інтересів глобальних транснаціональних корпорацій;

5. Глобалізація і глобальна інтеграція економіки та процесів соціального розвитку стали найважливішою закономірністю історичного періоду переходу від індустріальної до постіндустріальної інтелектуально-інформаційної ери;

6. З другої половини ХХ ст. почала формуватися глобальна система державно-корпоративної експлуатації світових людських, природних, виробничих і фінансових ресурсів при активному розвитку систем глобального аутсорсингу в екстравертивній, інтровертивній та інтегративно-тотальній формах;

7. Економічна глобалізація веде до формування глобального конкурентного простору і перетворення могутніх держав-глобалізаторів з націй-держав у глобальні корпоративні держави.

Найбільш вдала оцінка наукової діяльності О.Г. Білоруса була зроблена, на наш погляд, на засіданні Вченої Ради Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України у січні 2012 року при висуненні його кандидатури на вакантну посаду дійсного члена (академіка) НАН України.

У відзиві зазначено, що О.Г. Білорус виступив ініціатором і фундатором ряду нових наукових економічних напрямів у системі НАН України, таких як світова економіка, міжнародний менеджмент, економічна глобалістика, економічна безпека і безпека розвитку, теорія економічної інтеграції, управління великими економічними системами.

Наукові дослідження О.Г. Білоруса дозволили йому вперше сформулювати закони: інтеграції виробництва, економічної глобалізації, прискорення глобального економічного розвитку, економічної деградації глобальної периферії; розкрити механізми економічної інтеграції в умовах індустріалізму,

постіндустріалізму і системи глобалізму; розробити нові оригінальні концепції генезису та еволюції глобальних економічних трансформацій; оцінити кількісні та якісні наслідки структурно-системної трансформації світової економіки в умовах переходу від індустріальної до технотронно-інформаційної глобальної економіки, встановити взаємозв'язки і взаємозалежності між процесами глобалізації економіки та інтелектуальною трансформацією структури праці.

Особлива наукова заслуга О.Г. Білоруса полягає в тому, що він першим серед сучасних дослідників розвитку глобалізації зумів відкрити й описати процес перетворення глобалізації, як об'єктивного процесу глобальної економічної інтеграції, у силову державно-корпоративну глобалізацію, яка веде до формування нового економічного світопорядку – глобального корпоративізму [10].

Список використаних джерел

1. *Глобальні трансформації і стратегія розвитку* : [моногр.] / Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. [та ін]. – К. : ІСЕМВ, 1998. – 416 с.
2. *Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України* / О. Г. Білорус – К. : ВО Батьківщина, 2001. – 300 с.
3. *Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку* : [моног.] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко [та ін.] ; керівник автор. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
4. *Белорус О. Г. Экономическая система глобализма* : моногр. / Белорус О. Г. – К. : КНЭУ, 2003. – 376 с.
5. *Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток : (системні маркетинги дослідж.)* / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.
6. *Глобальное конкурентное пространство: монография* / Белорус О. Г. и др. : [рук. авт. кол. и науч. ред. О. Г. Белорус]. – К. : КНЭУ, 2008. – 720 с.
7. *Білорус О. Г. Глобальні стратегії Євросоюзу: [моног.]* / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко, І. І. Вітер [за наук. ред. О. Г. Білоруса]. – К. : КНЕУ, 2009. – 528 с.
8. *Білорус О. Г. Глобальний конкурентний аутсорсинг* : монографія / О. Г. Білорус, О. В. Гаврилюк. – К. : КНЕУ, 2010. – 349 с.
9. *Глобальна корпоративна система* : [моногр.] / Білорус О. Г., Зернецька О. В., Вергун В. А. [та ін.]; кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2011. – 408 с.
10. Відзив про результати наукової і науково-організаційної діяльності члена-кореспондента НАН України, завідувача Відділу глобалістики, геоekonomіки і геополітики ІСЕМВ, головного наукового співробітника,

доктора економічних наук, професора БЛЮРУСА Олега Григоровича за період 1990 – 2012 рр. (з Протоколу № 2 від 31 січня 2012 року).